

HENRI NOUWEN

MODLITBA S IKONAMI

Paulínky

Když se moji rodiče vzali, hned po svatbě si koupili obrázek od Marca Chagalla. Byla na něm malá váza plná květin, postavená u okna. Koupili si ho, protože se jim moc líbil, ne kvůli slavnému autorovi. Tehdy totiž Marc Chagall ani moc známý nebyl, takže ho pořídili dost lacino. Oba to dílko milovali a často o něm s láskou mluvili.

Uplynulo více než padesát let, maminka je u Pána a Chagalovo umění je známé po celém světě. Když na maminku vzpomínám, většinou si ji vybavím u nás doma v obýváku poblíž Chagallových květin. Její krása se mi uvnitř hluboce spojila s jemnými barvami oné kytice. Očima srdce se na ten obrázek dívám se stejnou láskou jako moji rodiče, dodává mi útěchu a povzbuzení.

Když jsem přemýšlel nad tím, jak vysvětlit, proč jsou pro mě čtyři ikony popisované v této knize tak důležité, napadly mě právě ty Chagallové květiny. Podobně jako tento obraz i ony se tak hluboce vtiskly do mého nitra, že se mi vybaví, kdykoli potřebuji

načerpát útěchu a pozvednout se na duchu. Stává se mi, že se ani nedokážu modlit, že jsem příliš unavený, než abych si četl evangelia, příliš neklidný na to, abych rozjímal, příliš deprimovaný, než abych něco povídal Pánu Bohu, zkrátka příliš vyčerpaný, než abych cokoli „produkoval“. Nicméně i tehdy mohu tiše hledět na tyto obrazy, tak úzce spojené se zkušeností lásky.

Jakékoli konání, mluvení, a dokonce i rozjímání může být někdy příliš vysilující, ale díváme se stále: Díváme se, i když v noci sníme. Díváme se, i když jen tak zíráme před sebe. A díváme se i tehdy, když zavřeme oči a odpočíváme. Vidíme domy a stromy, silnice a auta, moře a hory, zvířata a lidi, místa a tváře, tvary a barvy. Vidíme zřetelně či matně, ale vždycky nacházíme něco k vidění.

Avšak na co se opravdu *chceme* dívat? Je velký rozdíl v tom, jestli svým pohledem spočineme na květině, nebo na hadovi; jestli vidíme laskavý úsměv, nebo vyceněné zuby; roztančený pár, nebo nepřátelský dav. I v tomto ohledu máme většinou na vybranou. Tak jako sami zodpovídáme za to, co jíme, sami se rozhodujeme i v tom, na co se díváme.

Je tak snadné stát se obětí nepřehledné škály vizuálních podnětů, jež nás obklopují. Na náš zrak neustále útočí různé plakáty, billboardy, televize, videa, filmy i výkladní skříně obchodů, se záměrem

vepsat se do naší paměti. A přitom mnohé z obrazů, které do sebe každodenně vpouštíme, jsou ovládnány „mocnostmi a silami zla“ (srov. Ef 6,12).

My však nemusíme být jen pasivními oběťmi světa, který nás chce zaujmout či svést, nebo pouze zabavit a rozptýlit. Mnohá rozhodnutí a volby záleží jen na nás. Chceme-li žít duchovním životem uprostřed dnešní společnosti, která tak úporně vysává naši energii, vyžaduje to od nás vědomé kroky k tomu, abychom si chránili svůj vnitřní prostor, kde můžeme kontempletovat Pánovu krásu.

Jedním z kroků tímto směrem mohou být i moje rozjímání nad čtyřmi ruskými ikonami, která zde nabízím. Věnoval jsem se jim dlouho, a to především v modlitbě; četl jsem o nich, mluvil jsem o nich, ale hlavně jsem na ně tiše a vytrvale hleděl, až jsem se je postupně naučil nazpaměť. Teď už je před sebou vidím, i když je nemám před očima fyzicky. Osvojil jsem si je stejně jako modlitby *Otče náš* a *Zdrávas Maria*, mohu se s nimi modlit, ať jsem kdekoli.

A tohle bych rád zdůraznil vám všem, kdo budete číst má rozjímání: na ikony je třeba usebraně v tichu hledět, modlit se s nimi. Klíčové slovo, jímž by šlo vyjádřit jádro východní spirituality, je zřejmě *nazírání* (kontemplace). Svátý Benedikt, který udal tón západní spiritualitě, nás vybízí především k naslouchání Božímu slovu, zatímco východní otcové

se zaměřují více na kontemplaci. To je obzvlášť patrné v liturgickém životě východní církve.

Slova této knihy vycházejí z mé osobní kontemplace těchto ikon. Možná se dotknou vašich srdcí, možná ne. Pokud vám však alespoň trochu pomohou, abyste tyto ikony začali sami vnímat, pak tato rozjímání splnila svůj účel a můžete je klidně zapomenout. Ikony se stanou vaším duchovním pokladem a budou vás provázet dnem i nocí, časy dobrými i zlými, ve smutcích i radostech. Začnou k vám samy promlouvat o jedinečné lásce, kterou k vám Bůh má.

Ale proč právě ikony? Nebylo by lepší použít přístupnější malby Michelangela, Rembrandta¹ nebo Marca Chagalla? Některé skvosty západního umění mohou být vskutku atraktivnější, ale já si zde záměrně zvolil ikony, protože ty jsou vytvořeny za jediným účelem – aby skrze bránu viditelného nabízely přístup k tajemství, jež je našim zrakům neviditelné. Ikony vznikají proto, aby nás uváděly do vnitřní komůrky modlitby a odtud blíž k Božímu srdci.

Oproti známějšímu umění Západu se ikony vytvářejí podle staletých pravidel. Jejich koncepce ani barvy nezávisí jen na vkusu či fantazii toho

¹ Právě Rembrandtův slavný obraz „Návrat marnotratného syna“ zaujal Nouwena natolik, že o něm (resp. o svém životě, reflektovaném v zrcadle tohoto díla) napsal svou asi nejznámější knihu. Viz Henri J. M. Nouwen, *Návrat ztraceného syna*, Paulínky 2019 (pozn. překl.).

kterého ikonopisce, ale předávají se z generace na generaci, v poslušnosti vůči církevní tradici. Vznikají v pústu a modlitbě, přičemž ikonopisci nikdy nejde o to, aby se svým dílem proslavil, nýbrž aby svým uměním zvěstoval Boží království. Ikony mají své místo v posvátné liturgii, a proto zohledňují její potřeby. A stejně jako liturgie nám ikony umožňují, abychom skrze ně zahlédli nebe.

To vysvětluje, proč není vždy snadné „dívat se“ na ně. Nepromlouvají totiž bezprostředně k našim smyslům. Nevzrušují nás, nefascinují, neprobouzejí naše emoce, nepodněcují představivost. Zprvu nám dokonce mohou připadat jaksi strnulé, bez života, málo originální, příliš schematické a nudné. Neodhalí se nám na první pohled. Začnou k nám promlouvat až postupně, po trpělivém modlitebním nazírání. A když už k nám začnou promlouvat, oslovují spíše naše vnitřní než vnější smysly. Hovoří k srdci, které hledá Boha.

Trvalo mi opravdu hodně dlouho, než jsem začal ikony předkládané v této knize opravdu *vidět*. A doposud se ptám, kolik jsem toho vlastně uviděl: zdá se, že vždycky lze postřehnout něco nového. Ikona je jako okno otevřené do věčnosti. Pod jejím dvourozměrným povrchem se nachází Boží zahrada, jež přesahuje veškeré naše dimenze. A kdykoli se těmto obrazům s důvěrou oddám, kdykoli překročím své

zvědavé otázky po jejich původu, historii a umělecké hodnotě a umožním jim, aby ke mně promlouvaly svým vlastním jazykem, vtahují mě do blízkého vztahu s Bohem lásky.

Čtyři ruské ikony, které jsem zde zvolil – ikona Nejsvětější Trojice, ikona Matky Boží Vladimírské, ikona Spasitele ze Zvenigorodu a ikona Seslání Ducha Svätého –, vyjadřují čtyři vzájemně provázané aspekty tajemství spásy. První nás zve, abychom přebývali v domě Lásky. Druhá v nás posiluje jistotu, že skutečně náležíme Bohu. Třetí nám odhaluje Pánovu tvář a čtvrtá nás vysílá, abychom v moci Ducha osvobozovali svět kolem nás z područí zla a hříchu. Společně pak vyjadřují křesťanské chápání toho, odkud pocházíme a kam směřujeme, k čemu jsme povoláni, co je naším posláním.

Až budete pročítat moje rozjímání, mějte tyto ikony vždy před očima; byly vytvořeny jak pro slávu Boží, tak i pro naši spásu. Modlím se, aby se každému z vás vepsaly do srdce a posílily ve vás vědomí láskyplné Boží přítomnosti ve vašem životě. Kež se vám stanou věrnými průvodkyněmi na cestě a životodárnými prameny trvalé radosti a pokoje!

I.

IKONA NEJSVĚTĚJŠÍ TROJICE

Žít v domě Lásky

Úvod

Jak žít uprostřed světa poznamenaného strachem, nenávistí a násilím, a nenechat se jím zdrtit? Když se Ježíš modlí k Otci za své učedníky, odpovídá nám na tuto otázku následovně:

„Neprosím, abys je ze světa vzal, ale abys je zachránil od Zlého. Nejsou ze světa, jako ani já nejsem ze světa“ (Jan 17,15-16).

A právě v tom spočívá jeden důležitý aspekt duchovního života: žít ve světě, ale nepatřit světu. Duchovní život nám připomíná, že naším skutečným příbytkem není dům strachu, ovládaný mocnostmi nenávisti a násilí, nýbrž „dům Lásky“, kde přebývá Bůh.

Asi jen málokdy v našem životě uplyne den, v němž bychom neprožili nějaký strach útočící zevnitř či zvnějšku, nějakou úzkost, obavy či starosti. Tyto temnělé skutečnosti už natolik pronikly do všech koutů našeho světa, že jim nelze uniknout. Je však možné nenechat se jimi ovládnout, nezbudovat si mezi nimi svůj příbytek, ale naopak – zvolit si za svůj vnitřní domov dům Lásky. To však nelze učinit jednou provždy – děje se to tím, že žijeme duchovním životem, že neustáváme v modlitbě, která

je vlastně „dýcháním Božím dechem“. A právě díky duchovnímu životu postupně přecházíme z domu strachu do domu Lásky.

Ještě nikdy jsem neviděl tento dům Lásky vyjádřený krásněji než na ikoně Nejsvětější Trojice, kterou napsal Andrej Rublev v roce 1425, aby tak uctil velkého ruského světce jménem Sergej Radoněžský (1313–1392). Kontemplace této ikony se pro mě stává stále více cestou, jak hlouběji pronikat do tajemství božského života, i když se mě zatím plně dotýkají boje tohoto světa, který je plný nenávisť a strachu.²

Něžné pozvání

Andrej Rublev napsal tuto ikonu nejen proto, aby se podělil o plody svého rozjímání o tajemství Nejsvětější Trojice, ale i z toho důvodu, aby svým spolubratrům nabídl způsob, jak uprostřed politicky neklidné doby udržet svá srdce usebraná či „vycentrována“ v Bohu. Čím více ji kontemplujeme očima víry, tím více si uvědomujeme, že nebyla zamýšlena jako pěkná dekorace klášterního kostela, natož jako

pomůcka k objasnění obtížné trojiční teologie, nýbrž jako posvátný prostor, kam máme vkročit a už v něm setrvat. Jakmile se před tuto ikonu postavíme v duchu modlitby, začneme zakoušet něžné pozvání k tomu, abychom se zapojili do důvěrného rozhovoru, který probíhá mezi třemi božskými postavami, abychom se s nimi posadili ke stolu. Pohyb od Otce k Synu a pohyb Syna i Ducha směrem k Otci každého modlitebníka pozvedá a poskytuje mu ochranu a bezpečí.

To jsem zjistil během jednoho náročného období mého života, kdy mi jakákoli slovní modlitba připadala zcela nemožná a kdy jsem kvůli psychickému vyčerpání snadno propadal zoufalství a strachu. Byly to právě dlouhé, tiché chvíle strávené před touto ikonou, jež se staly počátkem mého uzdravení. Tehdy jsem po dlouhé hodiny jen tak vysedával před Rublevovou Trojicí, až jsem si všiml, že můj upřený pohled postupně přechází v modlitbu. Moje tiché prodlévání v Boží přítomnosti časem odplavilo veškerý můj vnitřní neklid a vtáhlo mě do onoho společenství Lásky, jež vytváří kruhovou obranu, kterou mocnosti tohoto světa nemohou prolomit. A i když jsem pak od ikony odešel a věnoval se svým každodenním úkolům, cítil jsem, že to pracně nalezené svaté místo nemusím opouštět, naopak: mohu v něm přebývat, ať jdu kamkoli, ať dělám cokoli...

² Srov. Paul Evdokimov [čti: Jevdokimov], *L'Art de L'icône: Théologie de la Beauté*, Desclée de Brouwer, Paris 1970. Též L. Ouspensky – V. Lossky, *The Meaning of Icons*, St. Vladimir's Seminary Press, New York 1983.

Pochopil jsem, že tento „dům Lásky“, do něhož jsem vstoupil, nemá žádné hranice a radostně přijímá každého, kdo v něm touží bydlet.

Díky kontemplaci této ikony vnitřním zrakem poznáváme, že všechno naše nasazení pro tento svět přináší plody jen tehdy, když se odehrává v tomto božském kruhu, když čerpá z něj. Tehdy pro nás slova žalmu „*Blaze těm, kdo přebývají ve tvém domě*“ (Žl 84,5) nabývají nové hloubky a šířky; zjevují nám možnost žít ve světě, a nebýt z tohoto světa, nepatřit mu. Můžeme se směle angažovat v boji za spravedlnost a mír. Můžeme se podílet na rodinném nebo společenském životě, přes všechna napětí a dvojznačnost, které to obnáší. Můžeme studovat, vychovávat děti či chodit do práce – a přitom nikdy neopustit „dům Lásky“.

Svatý Jan prohlašuje: „Dokonalá láska vyhání strach“ (1 Jan 4,18). A Rublevova ikona nám dává zahlédnout, jaké to je v domě dokonalé Lásky. Strachy na nás sice budou útočit vždycky a ze všech stran, ale budeme-li mít svůj domov u Boha, kde se naučíme zůstat, světské obavy a tlaky nás nebudou moci ovládnout. Ostatně to tvrdí zcela jednoznačně sám Ježíš:

„Ve světě budete mít soužení. Ale buďte dobré mysli. Já jsem přemohl svět“ (Jan 16,33).

Kde srdce promlouvá k srdci

Život v Božím domě ale není jen ochranou proti světu nahánějícímu strach; je také zjevením vnitřní Boží krásy. Rublevova ikona je pro nás předzvěstí této nevýslovné nádhery, kterou jednou spatříme tvář v tvář.

Všechno pravé poznání sestupuje do srdce jen uvnitř společenství Nejsvětější Trojice. Ruští mystikové zvaní starci popisují takzvanou Ježíšovu modlitbu jako sestupování mysli do srdce, jako setrvalé přebývání v Boží přítomnosti. Modlitba se odehrává tam, kde se děje sdílení „od srdce k srdci“, kde se srdce Boží sjednocuje se srdcem člověka, který se modlí. Tudiž poznávat Boha znamená Boha milovat, podobně jako *být poznán* Bohem znamená být Bohem milován.

Jak už bylo řečeno, právě z nitra tohoto svatého kruhu, takříkajíc „zevnitř“ tohoto domu Lásky, se nám zjevuje Boží tajemství. Jde o tajemství tří „andělů“, kteří se objevili u dubu v Mamre, pojedli pokrm, který jim velkoryse nabídli Sára s Abrahámem,

a zvěstovali jim naplnění dávného zaslíbení, nečekané narození Izáka (srov. Gn 18). Je to tajemství pohostinnosti, vyjádřené nejen v přijetí tří andělů ze strany Abraháma a Sary, ale také v Božím přijetí těchto manželů, s nimiž Hospodin uzavřel smlouvu týkající se i jejich potomstva.

Zjevení „andělů“ je jakýmsi předobrazem Božího záměru, kdy nám Bůh posílá svého jediného Syna, aby se obětoval za naše hříchy, a dává nám nový život skrze Ducha. Strom v doubravě Mamre se tak stává stromem života, Abrahámův příbytek se stává místem, kde přebývá Bůh, a hora zase symbolem výšin kontemplativní modlitby.

Beránek předložený Božím poslům k jídlu nám evokuje jiného Beránka, jehož si Hospodin vyvolil ještě před založením světa, který se nechá vyvést k zabití na Kalvárii a bude shledán hodným toho, aby zlomil sedm pečetí svitku (viz Zj 8). Obětovaný beránek tvoří samotný střed ikony. Ruce Otce, Syna a Ducha vyjadřují různým způsobem jeho význam. Syn uprostřed na něj ukazuje dvěma prsty, čímž naznačuje poslání stát se skrze Vtělení obětním beránkem boholidským. Postava vlevo znázorňuje Otce, který povzbuzuje svého Syna žehnajícím gestem. A Duch – postava svírající hůl coby symbol autority či moci (stejně jako Otec a Syn), ukazuje na obdélníkový otvor v přední části oltáře, čímž

nám připomíná, že tato božská oběť je přinášena za spásu světa.

Modlitba s ikonou Trojice nás tak přivádí k tajemství Božího sebezjevení. Je to tajemství, které se uskutečňuje mimo veškeré lidské dějiny, přestože se zjevuje právě uprostřed nich. Je to tedy tajemství „boho-lidské“. Je radostné, bolestné i slavné, přesahující veškeré lidské emoce, ačkoli se lidských emocí hluboce dotýká.

Kruh, kříž a osvobození

Ovšem co nám tato ikona říká o našem povolání? Máme s ní něco společného, náležíme k ní nějak, nebo se máme spokojit s pocitem chladné, posvátné bázně před tímto zjevením nevýslovné Boží slávy?

Jak se před námi rozkrývá tajemství vnitřního života Boží Trojice, oči si stále více uvědomují existenci podlouhlého otvoru vpředu pod kalichem. Toto místo přitahuje veškerou naši pozornost, neboť Duch ukazuje právě tam a právě tam jsme do božského kruhu vtahováni i my. Když o tom nyní přemýšlím – teď už s výbavou všemožných ikonografických vědomostí –, je mi jasné, že obdélníkový prostor mluví o úzké cestě, která vede do Božího domu: je to cesta utrpení. Zatímco čtyři

rohy obdélníku představují řád stvoření, včetně zástupů lidí přicházejících ze severu, jihu, východu i západu, jeho umístění na oltáři značí, že u Božího stolu je místo jen pro ty, kdo jsou ochotni účastnit se božské oběti tak, že nabídnou své vlastní životy jako svědectví o Boží lásce. Vždyť jde-li o oltář, právě sem se umísťují relikvie mučedníků, ostatky těch, kdo obětovali skutečně všechno, aby mohli vejít do „domu Lásky“.

Postupně se nám před očima vynořuje kříž, tvořený vertikální osou stromu, Synem, Beránkem a světem, a horizontální osou, zahrnující hlavy symbolických postav Otce a Ducha. Neexistuje totiž společenství (kruh) bez kříže ani život bez smrti. Jak říká Ježíš, život nelze získat, aniž bychom ho ztratili, nemůžeme vejít do nebeského království, aniž bychom vystoupali na Kalvárii. Kruh a kříž od sebe nikdy nelze oddělit. Ostatně strohá krása tří božských poslů by nebyla táž, nebýt utrpení. Naopak, jejich zjevně melancholická krása – ruští znalci ikon zde vidí „radostný zármutek“ – nám připomíná Ježíšovu otázku: „Můžete pít kalich, který já budu pít?“ (Mt 20,22). Cesta Ježíšových učedníků nemůže být jiná než ta jeho:

„Služebník není víc než jeho pán.‘ Když pronásledovali mne, budou pronásledovat i vás“ (Jan 15,20).

Zde docházíme k nemilému poznání, že přechod z domu strachu do domu Lásky nemusí nutně vzbouzet lásku našeho okolí.

„Kdybyste byli ze světa, svět by miloval to, co mu patří. Že však nejste ze světa, ... proto vás svět nenávidí“ (Jan 15,19).

Je to však jediná cesta, Boží cesta, po níž můžeme s důvěrou vykročit, protože vede k radosti a pokoji, které svět nezná. Je to cesta, po níž se rozhodli vydat mnozí před námi: nejen německý evangelík Dietrich Bonhoeffer, nejen Martin Luther King v USA nebo nedávní mučedníci Latinské Ameriky, jako byli misionáři Jean Donovan, Ita Ford či arcibiskup Oscar Romero, ale také bezpočet bezejmenných křesťanů, žen, mužů i dětí, kteří zemřeli jako svědkové Boží lásky v posledních desetiletích: ti všichni jsou zdrojem naděje pro nová společenství, vznikající uprostřed nelítostných bojů za svobodu.

OBSAH

Předmluva	7
Poděkování.....	11
Úvod	15

I. IKONA NEJSVĚTĚJŠÍ TROJICE

Žít v domě Lásky	21
Úvod.....	23
Něžné pozvání	24
Kde srdce promlouvá k srdci	27
Kruh, kříž a osvobození	29
Shrnutí	32

II. IKONA PANNY MARIE VLADIMIRSKÉ

Náležet Bohu.....	35
Úvod.....	37
Oči Panny Marie.....	39
Ruce Panny Marie	41
Dítě Panny.....	44
Shrnutí	48

III. IKONA SPASITELE ZE ZVENIGORODU

Vidět Krista	51
Úvod.....	53
Poškozený obraz.....	54
Ta nejlaskavější lidská tvář	57
Pohled pronikající srdce Boží i srdce každého člověka	61
Shrnutí	66

IV. IKONA SESLÁNÍ DUCHA SVATÉHO

Osvobození světa.....	67
Úvod.....	69
Bůh v nás	71
Společenství víry.....	75
Osvobozování světa.....	78
Shrnutí	83
Doslov.....	89